

TÜKÖR

1972. OKT. 31. * IX. ÉVF. 44. SZ. ÁRA: 4,- FT

264

2

KŐBÁNYA A SÁTORVÁROSTÓL A HOLNAP VÁROSÁIG

Amikor külhoni vagy belföldi utazók, nem takarékoskodva a bókókkal, Budapestről, mint a Duna gyöngyéről, netán királynőjéről, sőt a világ legszebb városáról beszélnek, rendszerint nem fővárosunk X. kerületére, Kőbányára gondolnak. Kőbányával alkalmasint valamennyien méltatlanul bánunk. Miközben a 37-es villamoson a serillatú Maglódi úton szerettem sírjához, a Rákoskeresztúri — helyesebben kőbányai! — temetőbe dőcögtem, sosem feszítette keblemet a büszkeség: lám, milyen szép is ez a X. kerület. Talán nem túlzok, azt állítva, hogy Kőbányáról Budapest huszonkét kerülete közül huszonegynek ugyanaz a véleménye. De mind a huszonegy — téved.

Ahol királyokat választottak

Kőbányán, túl a Rákos-patakon, még ma is megvan a „Királydomb”. Tetején valaha a királyi trón, körülötte — a Rákos széles mezején — pedig város, és sátorváros állott. A Rákos mezeje ugyanis századokon át országgyűlések színhelye volt.

Az oklevéllel is bizonyítható első gyűlést 1277. május 30-án tartották. Ekkor IV. (Kun) László hívta össze az ország főrendjeit és természetesen, a kunokat. Itt tartott gyűlést, többek között, III. Endre is, itt választották meg királlyá 1307. október 10-én Anjou Károly Róbertet, 1446-ban pedig, Hunyadi János javaslatára, a Frigyes császár fogságában levő V. Lászlót. És itt gyülekeztek 1514 tavaszán Dózsa jobbágyseregei is.

A X. kerület neve mégsem a földje felszínén lezajló történelmi eseményektől, hanem a földje mélyében rejlő kövektől, illetve a kőbányáktól származik.

Mikor és ki kezdett hozzá a középkori oklevelekben Kőérnek — Kuer — nevezett területen a kő kibányászásához, azt nem tudjuk. Tény azonban, hogy ezt a szépen fűrészelhető, fehér színű — a mai Fehér út ettől a messze világító kőportól kapta a nevét — szarmata mészkövet nemcsak Pest városa falainak és kaputornyainak felépítésére használták, hanem messze földre is elszállították. Kőbányai mészkőből építették a többi között, Pesten az Akadémia palotájának, a Bazilikának, a Népköztársaság úti bérpalotának a lábuzatát, a Lánchíd oszlopait és az Alagút homlokzatát, sőt a Lánchíd kapuzatát őrző oroszlánokat is ebből a kőből faragták, de ezt a követ szállították el Kecskemétre is az 1678-ban leégett református templom, sőt, Bécsbe, az Operaház építéséhez is.

A Harmat utcai lakótelep helyén az egykori szőlők között állt a szőlőpásztor figyelőhelye: a csősztorony

1866-ban már kilenc kőbányában fejtették a követ, méghozzá több mint tízezer kocsirakományra való. Csakhogy ezt a követ nemcsak székérrel fuvarozták. 1827-ben itt, Kőbányán épült meg a világ első lóvasútja, amely azonban nem a földön gurulva, hanem a szőlők és a mezők felett lebegve szállította a követ és a téglát a ma is füstölő Kőbányai Téglagyár környékéről a mai Baross térig. Ezt a „lebegő vasutat”

A szőlősgazdák örökebe a serfőzők léptek. Ime, a Kőbányai Sörgyár közkedvelt csárdája

— így nevezték — a Gellérthegygel egy magasságú dombokról önsúlya lendítette a régi vámházig, onnan viszont lovak vontatták vissza Kőbányára.

Munkásmozgalmunk bölcsője

Ezt a megtisztelő címet több városunk is magának követeli. Alkalmassint több ilyen bölcső is volt...

Annyi azonban bizonyos, hogy az egyik Kőbányán ringott. S azok a munkások ringatták, akik Kőbánya iparát megalapozták.

Az élen a kő- és az agyagbányászok, mögöttük a téglagyári munkások haladnak. Amikor, a XIX. században, a főváros ipara rohamos fejlődésnek indult, a kőbányai szőlők helyét gyártelepek foglalták el. Így születtek meg a kerület nagyüzemei, a mai Ganz-MÁVAG, az Északi Jár-műjavító, a sör- és a textilgyárak ősei, idegen tőkével és idegen ajkú munkásárdával. 1870-ben a kerület 4353 lakosa közül 1400 segédmunkás volt... Ma csaknem 80 000 lakosa van, de az üzemeiben 100 000 munkás dolgozik!

Hogyan élt a kőbányai munkásság száz esztendővel ezelőtt? Nyomoruk ma már közsímsert. Egyetlen adatot mégis érdemes fölidézni — a téglagyártás legnehezebb fázisa — a gépésítésről még nem is álmodtak! — az agyagtaposás volt. Ez a munka különösebb szakértelmet nem igényelt, ezért Kőbánya téglagyáraiban az agyagtaposásra 10–12 éves gyerekeket, rendszerint Árvából idecsalt szlovák gyerekeket fogadtak fel. A bérük természetesen — gyerekbér volt...

A kőbányai munkásmozgalmak a helybeli munkások nyomorából és az idegen — osztrák, svájci, német, belga — szakmunkások öntudatából sarjadt. Az első munkásmegmozdulást egy, a Pest város tanácsához felterjesztett panasz jegyzi fel. 1850-ben a kőfejtők magasabb bért követeltek, s a bányatulajdonosok ezt nehezményezték... Az első sztrájkra 1863-ban került sor, a Drasche Téglagyárban. Amikor a sztrájkolók rá támadtak a sztrájkőrökre, a rendet a nyolc lovas hajdú élén megjelent városkapitány állította helyre. Amint azt a Pester Lloyd jelentette: A nyolc főkolompot letartóztatták...

1869-ben már a vasipari munkások is sztrájkolnak. A Stáció utcai városkapitányság előtt tüntető tömeg közporral fogadja a dragonyos katonák rohamát.

— Egy évvel később — olvasható ez dr. Szalai György, Kőbánya története című művében — megalakult a Munkásbiztosító Pénztár, amely a magyar munkásmozgalmak egyik anyagi bázisa lett. Ebből lett a Munkásbiztosító Intézet, majd 1919 után az Országos Társadalombiztosító Intézet.

1871-ben, a Párizsi Kommün kikiáltása után két nappal, a kőbányai serfőzők léptek sztrájkba. Mintha csak ez lett volna a jeladás, hatalmas sztrájkhullám öntötte el a fővárost. A tüntetéseket a kormány brutálisan elfojtotta, az Általános

Munkásegylet számos vezetőjét, többek között Farkas Károlyt, Politzer Zsigmondot is letartóztatta, de az úgynevezett „hűtlenségi per” a vádlottak nagyszerű magatartása következtében nevétségességbe fulladt. Politzer kivételével valamennyi vádlottat felmentették...

Ebben az évben — a Kommün évében — alakult meg Kőbányán a magyar munkásság ma már klasszikus hagyományokkal rendelkező két kórusa: a MÁVAG—Acélhang és a Budapesti Munkásdalárda.

Kőbánya munkássága ez időtől — 1890. május elsejének történelmi jelentőségű megünneplésétől kezdve — szervezeten vett részt a magyar munkásosztály harcaiban.

Óvodák — tanuszodák — ifjúsági parkok

Kőbánya mint önálló kerület egyidős a most 100 esztendőős fővárossal. Az újszülött kerület 1873-ban az Óhegy-dűlő—Kőbánya nevet kapta. Kőbányán ma a magyar ipar valamennyi ága — az agyagbányászat révén a bányászat is — megtalálható. Sőt, még a mezőgazdaság nyomai is fellelhetők. A Harmat utcai lakótelepen még ma is áll az 1844-ben épített csösztorony, az egykori szőlőpásztor leshelye. A már említett Királydombon még néhány szénaboglya is látható, lent, a patak partján, a legendás Rákos mezején ma is jószág legelész... Talán valamelyik termelészövetkezet gulyája. A patak völgyét, ezzel az idilli képpel együtt gyárkérmények erdeje fogja körül.

— Mire lenne a legbüszkébb a kerületében? — kérdeztem Bozsóki Mihálynétől a X. kerületi tanács általános elnökhelyettesétől.

— Az egész kerületre! — hangzik a lakonikus válasz.

Majd így folytatja:

— Kőbánya iparának dinamikus fejlődésén túl, büszke lehetek arra, hogy a kerület iparának termékeit — a gépeket, gyógyszereket, textíliát, sört, csokoládét, konzervet, kerámiát stb. — a világ minden részébe, 59 országba szállítják. De arra még büszkébb vagyok, hogy régi, rossz emléktű munkástelepüléseinket lassan sikerül fölszámolnunk.

Kőbánya településének egyik jellemző vonása, hogy a letűnt rendszer itt építette föl a legtöbb zárt munkástelepet, természetesen azért, hogy az örökké nyugtalan munkásokat könnyen ellenőrizhesse. Ilyen telep az Augusztai-, a Bihari úti, a Pongrácz úti, a Sibrik Miklós-lakótelep, sőt az egykor híres sertéskereskedelem emlékét őrző Ceglédi úti nyomortelep is. E lakótelepek felszámolása már 1958 óta folyik.

— Éppen ilyen nagy örömünk telik abban — hangzik tovább a nyilatkozat —, hogy nagyon szeretjük az ifjúságot, és minden tőlünk telhetőt megteszünk értük.

Mit tettek Kőbányán az ifjúságért az idei esztendőben?

A X. kerület óvodáiban az idén 325 új gyereket lehetett fölvenni, s az év végéig még 100 gyereknek csinálnak helyet. Sajnos, bár valamennyi óvodát 130 százalékosan betöltötték — minden két helyre három óvodást vettek föl! —, még mindig nincs helye 250 apróságnak.

A X. kerület két tanuszodát — úgy értsük: fedett uszodát! — épített, egyet az Ihász úti iskolában, a másikat a Bányai úti iskolának a Rottenbiller Parkban. Van két ifjúsági tábora is, az egyik Balatonlellén, a másik a Maglódi úton, természetesen fürdőmedencével.

A budai után, Kőbányán létesült az ország második Ifjúsági Parkja, s a kerületben 16 ifjúsági klub működik. A Művelődési Központ már régen kinötte az egykori úri kaszinó épületét — cikkünk adatait a Központ helytörténeti szakkörének köszönhetem —, de Kőbánya reméli, hogy néhány év múlva fölépül a színházteremmel kombinált új Művelődési Központ is. Kőbánya ifjúsága ezek szerint sokat köszönhet a kerület vezetőinek, s az ifjúság viszonzza is ezt a jóindulatot. S e téren az ifjúság legfőbb szövetségesei — a kerület üzemei. Itt bontakozott ki a „Kőbányai fiatalok mozgalma — Kőbányáért”. Ez a mozgalom kétirányú patronálást tartalmaz. Az egyik: az „Egy üzem — egy gyermekintézmény” elnevezésű mozgalom, amelyből óvodák, játszótérek berendezése, iskolai felszerel-

sek — például a László Gimnázium audio-vizuális berendezése — születtek, természetesen társadalmi munkával. A másik feladat: tereprendezés az Óhegyen, ahol hamarosan park zöldell.

Kőbánya jelenleg a munka-szülte szép sikerek napjait éli. S bár a gondok lassan fogynak, a kerület központjában és a peremein egyaránt gyors átalakulás folyik. A Pataki István téren már bontakozik az új városközpont, a Harmat utcai, a Füredi úti lakótelep, a Metró végállomása már a közeljövő monumentális városképét mutatja.

Annak a jövőnek a képét, „amelyről — miként azt Bozsókiné a kerület történetének utószavából idézte — álmodni és azt építeni most már mindannyiunk feladata”.

MOLNÁR AURÉL

1 A Könnyűipari Szerelő Vállalat irodaháza a Jászberényi úton

2 A felszabadulás óta Kőbányán épült a főváros első moziépülete

3 Szeptember 9-én avatták föl a Rottenbiller-parki tanuszodát

4 A kerület egyik mártírja: Pataki Istvánt Bajcsy-Zsilinszky Endrével, Kreutz Róberttel, Pesti Barnabással együtt végezték ki a nyilasok Sopronkőhidán

5 A METRÓ végállomása a főváros egyik legnagyobb közlekedési csomópontja

Fotó: FARKAS TAMÁS

